

פתיחה לחומש שמות

חומש שמות עוסק בשלושה נושאים עיקריים:

חלקו הראשון - פרשות שמות, וארא, בא ובשלח - מתאר את סבלם של בני ישראל בגלות מצרים, ואת גאולתם ממנה.

חלקו השני - פרשות יתרו ומשפטים - עוסק במתן התורה והמצוות.

חלקו השלישי - פרשות תרומה, תצוה, כי תשא, ויקהל ופקודי - עוסק בעיקר בבניית המשכן וכליו ובהכנת בגדי הכהנים העובדים בו.

החלק השני והחלק השלישי של החומש, העוסקים במתן תורה ובבניית המשכן, מלמדים על מעלות נפלאות שזכו להן בני ישראל אחרי הגאולה ממצרים. לכאורה מעלות אלו אינן מהוות חלק מהגאולה, אלא הן קומות נוספות, רוחניות, על גבי הגאולה הגשמית. אך הרמב"ן מלמדנו שגם המעלות הללו הן חלק מהגאולה, ואף קרא לחומש כולו בשם "ספר הגאולה"!

בהקדמתו לספר שמות כתב הרמב"ן על השראת השכינה במשכן כחלק מהגאולה: "ונתיחד ספר 'ואלה שמות' בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש (בראשית טו, יג), ובגאולה ממנו, ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם, אף על פי שכבר נכתב זה (שם מו, ח-כז), בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות, כי מאז הוחל. והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם, ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים, אף על פי שיצאו מבית עבדים, עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם, נבוכים במדבר. וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד אלוך עלי אהליהם, והם הם המרכבה (בראשית רבה מז, ו), ואז נחשבו גאולים. ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ד' מלא אותו תמיד (שמות מ, לה)" (להבנת עומק דברי הרמב"ן הללו עיין רש"י בראשית כד, סז ו"אמרי שפר" למרן הגר"א שפירא שם).

בסיום ספר שמות הוסיף הרמב"ן שגם מתן תורה מהווה חלק מהגאולה: "והנה נשלם ספר הגאולה אשר ד' אלקי ישראל בא בו, לבני ישראל עם קרובו, הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו, ואליו יבא, באלפי שנאן ורכב רבוא, לתת לו תורת אמת להנחיל יש את אוהבו, בנה בית זבול לשכון שכינתו על כרובו, ומקדש למקדש שהמלך במסבו".

יש לשאול על דברי הרמב"ן: מדוע בהקדמתו לחומש הדגיש גם את הגלות וגם את הגאולה, וכתב: "ונתיחד ספר 'ואלה שמות' בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש, ובגאולה ממנו". ואילו בדברי הסיום שלו לחומש התיחס רק לגאולה, וקרא לחומש כולו בשם: "ספר הגאולה"?

כדי לענות על שאלה זו יש להסתכל במבט כללי על החומש כולו: התבוננות במספר הפרשות העוסקות בכל אחד מהנושאים מגלה דבר מפתיע: השעבוד במצרים, מירידת יעקב ובניו למצרים ועד התגלות ד' למשה בסנה, שאורכו היה מאתיים ועשר שנים (רש"י בראשית טו, יג; מב, ב; ושמות יב, מ), מתואר בסך הכל בפחות מחצי פרשה (פרקים א-ב).

לעומת זאת, הגאולה הגשמית, המתחילה בהתגלות ד' אל משה בסנה, וממשיכה עד אחרי קריעת ים סוף, שזמנה היה בסך הכל שנה אחת (עדות פ"ב מ"י וסדר עולם רבה פ"ג), מתוארת מאמצע פרשת שמות ועד סוף פרשת בשלח - כמעט ארבע פרשות!

גם מתן תורה והמצוות, כולל הרקע למעמד הר סיני, שהיה כארבעים יום בלבד, מתואר בשתי פרשות, יתרו ומשפטים! אחר כך, פרשיות המשכן המתארות תקופה של פחות משנה, מתוארות בכחמש פרשות, מתרומה עד פקודי!

לסיכום: בחומש כולו אחת עשרה פרשות: השעבוד, שארכו היה מאתיים ועשר שנים, מתואר בפחות מחצי פרשה, ואילו הגאולה לשלביה השונים, שאורכה היה פחות משנתיים ימים בסך הכל, מתוארת בכעשר וחצי פרשות! מהי הסיבה לחוסר היחס בין אורך התקופה לכמות הפסוקים המתארים אותה?

ניתן לענות על כך על פי מה שכתב רש"י בראש פרשת וישב (לו, א): "אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה, שלא היו ספונים [הגונים] וחשובים לפרש היאך נתייטבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורים, פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה, כל גלגולי סבתם, **לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם**. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח: פלוני הוליד פלוני, וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קיצר בהם, ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. **משל למרגלית שנפלה בין החול, אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית, ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית**".

על פי דברי רש"י אלו ניתן לומר שכאשר המרגלית אינה בוחקת ביופיה, כיון שהיא משועבדת - הכתוב מקצר בתיאורה. אבל כאשר היא בוחקת ביופיה, בגאולתה הגשמית והרוחנית - הכתוב מאריך לתאר כל פרט ממנה! על פי זה מובנים דברי הרמב"ן, שבהקדמתו, בסמוך לתיאור הגלות, הדגיש גם את הגלות וגם את הגאולה, ואילו בדברי הסיום התייחס הרמב"ן רק לגאולה, כיון שהיא מתוארת ברובו המוחלט של החומש, ולכן קרא לחומש כולו בשם: "ספר הגאולה".